

NÄR ALLA BLIR RADIO- KANALER & FRISÖRER

DANIEL JOHANSSON

Den decentraliserade spridningen av musik via fildelningsnätverk skapade under de första åren av 2000-talet en övergång från ett analogt och produktbaserat musikanvändande till ett musikens tillgänglighetsparadigm. Det är ett paradigm som under de senaste åren fått sin kommersiella tillämpning på marknaden med musiktjänster som Spotify, Comes With Music, TDC Play och WiMP. Under ett antal år efter lanseringen av Napster vände sig en stor grupp nätanvändare att musik skulle vara allestädes närvarande, tillgängligt när som helst, var som helst, fritt kopieringsbart och gratis. The Pirate Bay var här en i mängden fildelningsaktörer som skapade förutsättningar för miljontals människor att dela med sig av och kopiera musik i stora mängder.

Redan 1994 beskrev Paul Goldstein hur den digitala tekniken skulle komma att påverka konsumtionen av underhållning och kultur i sin bok, *Copyright's Highway: From Gutenberg to the Celestial Jukebox*.¹ Han förutspådde en situation där människor kunde få tillgång till de enorma mängder kultur som skapats genom historien på ett helt nytt sätt, genom den "gudomliga jukeboxen", där allt skulle finnas tillgängligt för användning. I dag ser vi hur Goldsteins vision börjar förverkligas, om än inte som lagrad data på lokala apparater, utan snarare

som strömmad data genom uppkopplade maskiner med tillgång till stora kataloger av musik. Det är på många sätt en utveckling som tecknades i David Kuseks och Gerd Leonhards manifest, *The Future of Music: Manifesto for the Digital Music Revolution* från 2005.² De såg då den förändrade musikkonsumtionen som ett resultat av bland annat den exponentiella tillväxten i bandbredd och lagringsutrymme, vilken skulle resultera i ett slags organisatoriskt och kompetensmässigt skifte inom musikindustrin – ett skifte som i hög grad handlat om en övergång från att vara en produktbaserad industri till att bli en tjänstebaserad. När *The Future of Music* publicerades var det många av musikindustrins ledande personer som visade stor tveksamhet till visionen om 'musik som vatten' – det vill säga dels lika tillgängligt och lätthanterligt som vattnet i kranen, dels möjligt att paketera som exempelvis kolsyrat vatten i PET-flaskor. Erfarna företagsledare i musikbranschen hade helt enkelt svårt att se hur sådana affärsmodeller skulle kunna fungera.

I dag kan vi dock se hur den här typen av affärsmodeller på allvar börjar slå igenom. I allt större utsträckning betalar användare i dag en fast abonnemangssumma för att få tillgång till miljontals låtar strömmade till sin dator eller sin mobil. Alternativt får de tillgång till ett musikabonnemang med obegränsat utbud vilket medföljer köpet av någon produkt. I musikindustrin har det blivit allt viktigare att äga en stor katalog av musik eftersom det är de stora katalogerna som enligt Chris Andersons ”långa svans”-modell skapar de stora intäkterna. Digital distribution har inte de geografiska eller utrymmesmässiga begränsningar som fysisk distribution har, därför är det aktörerna med de största katalogerna som potentiellt blir de största vinnarna.

I takt med att nya tjänster lanserats, det vill säga digitala musiktjänster som visar att 'musik som vatten' faktiskt fungerar, har ledande branschpersoners inställning till affärsmodellen förändrats. Manifestförfattaren Gerd Leonhard har numera blivit närmast en institution vid den årliga musikbranschkonferensen Midem i Cannes, och andra ledande personer som exempelvis Rob Wells på Universal Music Group, använder sig ofta av hans flödesmetafor. Det som saknats i den offentliga debatten kring denna utveckling är en diskussion kring de långsiktiga effekter den kan tänkas ha på de delar av upphovsrätten som hanterar exemplarframställningen. Det vill säga, den lagstadgade rätten som upphovsmannen eller dess företrädare har att kontrollera när, var och hur musikkopior framställs. Möjligen är det så att The Pirate Bay och dess motsvarigheter redan tvingat fram fundamentet till en förändrad upphovsrätt, vilken är praktiskt användbar ända ned på enskilda privatpersoners nivå. Lagstiftare och kulturindustrier har dock än så länge ingen gemensam vision av hur en ny ekonomisk verklighet kring musik och annan kultur skulle kunna skapas tack vare fildelningen. Det skulle till exempel kunna vara så att den enda möjligheten att på sikt bevara upphovsrätten som moraliskt, ekonomiskt och juridiskt ideal, faktiskt handlar om att förändra den del som i den offentliga debatten mer eller mindre kommit att bli synonym med hela upphovsrätten, nämligen exemplarframställningsrätten, detta så att privatpersoners kopierande och decentraliserade spridande på nätet infogas i det legala monetära systemet.

Faktum är att vi redan i dag har funktioner i rättighetssystemet som skulle kunna appliceras på vad som för tillfället är ett illegalt kopierande och spridande, och som därigenom skulle kunna under-

lätta skiftet från den traditionella upphovsrätten till en ny och uppdaterad upphovsrätt. Vi har radiokanalerna och frisörerna.

Den absoluta rätten att kontrollera när, var och hur en kopia framställs finns tydligt inskriven i Upphovsrättslagens paragraf två. ”Upphovsrätt innefattar, med de inskränkningar som föreskrivs i det följande, uteslutande rätt att förfoga över verket genom att framställa exemplar av det och genom att göra det tillgängligt för allmänheten, i ursprungligt eller ändrat skick, i översättning eller bearbetning, i annan litteratur- eller konstart eller i annan teknik.”³ Till denna absoluta rätt har i lagstiftningen tillförts en mängd undantag, eller inskränkningar. Sådana inskränkningar gäller till exempel framställning av tillfälliga exemplar (§11), rätten för privatpersoner att framställa privata kopior (§12), rätten för skolor att framställa exemplar för undervisningsändamål (§13), och framställning av exemplar till personer med funktionshinder (§14). Dessa lagstadgade undantag inskränker på den absoluta exemplarframställningsrätten så till vida att dessa grupper av användare under vissa omständigheter får framställa kopior utan att tillstånd behöver inhämtas från rättighetshavarna. I den amerikanska upphovsrättsdoktrinen kallas sådana inskränkningar gemensamt för *fair use*, ett uttryck som visar att det handlar om en balans mellan upphovsmännens absoluta rätt att kontrollera det man skapat och allmänhetens rätt att ta del av ”samhällets kulturella liv”, så som det är formulerat i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna, artikel 27: ”Envar har rätt att fritt taga del i samhällets kulturella liv, att njuta av konsten samt att bli delaktig av vetenskapens framsteg och dess förmåner. [...] Envar har rätt till skydd för de moraliska och materiella intressen, som härröra från varje vetenskapligt, litterärt eller konstnärligt verk, till vilket han är upphovsman.”⁴

Som privatpersoner äger vi aldrig musik, annat än den musik vi själva skapar, oberoende av om vi köper den lagrad på en cd-skiva, som

en digital nedladdning eller som ett abonnemang för strömmad musik. Vi betalar egentligen för rätten att få använda musiken inom vissa givna ramar. Att ha betalat för ett Premium-abonnemang på Spotify klarerar följaktligen inga rättigheter för att ladda ned samma musikverk via The Pirate Bay, lika lite som ett köp av en cd gör det legalt att ladda ned albumet från en illegalt publicerad förlaga på en blogg. ”Hur” en kopia framställs får därmed en nyckelposition i diskursen om exemplarframställning, det vill säga rättighetshavarnas lagstadgade rätt att bestämma på vilket sätt kopian skapas och i vilken kontext.

Om den nuvarande trenden mot *all-you-can-eat*-tjänster för musik håller i sig kan man förvänta sig att försäljningen av individuella exemplar kommer att minska kraftigt under de kommande åren. Utvecklingen under de senaste tio åren pekar mot det, även om 2009 var ett undantagsår då även försäljningen av exemplar av musik gick upp i Sverige, både fysiskt och digitalt. Värt att notera är dock att Sverige i detta fall är unikt – tillsammans med Sydkorea och Storbritannien var den svenska musikindustrin ensam om att se en sådan ökning.⁵ Den så kallade NCB-avgiften betalas för varje framställt exemplar i samband med mångfaldigandet av verket, för att ekonomiskt kompensera den eller de som har upphovsrätten till verket. Vid digital försäljning är det musikbutiken, som exempelvis CDON, som betalar denna avgift, en kostnad som självklart läggs på priset ut till kund. En på sikt storskalig övergång från exemplarframställning till strömmande tillgång av musik skulle kunna innebära att NCB-avgiften tids nog avskaffas, eftersom den i praktiken inte skulle fylla någon funktion. Dessa intäkter är baserade på det som i upphovsrätten kallas ”mekaniska rättigheter”, det vill säga när en mekanisering görs ska också en i förväg bestämd avgift betalas för fördelning till upphovsmännen. Strömmande tjänster, av typen Spotify, innebär dock inte någon ny mekanisering och följaktligen erlaggs inte heller någon avgift till NCB.

Självklart kommer vi aldrig att hamna i en situation där det endast är en distributionsmodell, eller ett format, som är allenarådande – det visar inte minst den fortsatta försäljningen av vinylskivor. Men om strömmande musik blir den affärsmodell som huvuddelen av intäkterna till rättighetshavarna kommer från blir en logisk följd att hela det ekonomiska systemet kring exemplarframställning förändras. Att strömma en musikfil via en digital tjänst räknas av rättighetssällskapen som ett offentligt framförande från tjänstens sida, snarare än som exemplarframställning. Det har större likheter med webbradio än med försäljning av enstaka exemplar. Stim-tarifferna för att klarera sådan användning gentemot upphovsmännen ser i maj 2010 ut enligt följande. För max 5 000 besök per månad till musiktjänsten gäller: ”0–20 minuter i musikmängd, 200 kr/månad; 21–60 minuter i musikmängd, 500 kr/månad; 1–2 timmar i musikmängd, 750 kr/månad; 2–6 timmar i musikmängd, 1000 kr/månad; 6–12 timmar i musikmängd, 1500 kr/månad”.⁶ I de fall då musikmängden är större än tolv timmar per månad sker en individuell överenskommelse mellan Stim och tjänsten. Förutom klareringen av rättigheter gentemot upphovsmännen krävs också licenser från musikägarna, alltså de som har de mekaniska rättigheterna till inspelningarna, vanligtvis skivbolag, samt en klarering gentemot de utövande artisterna och musikerna på inspelningen.

Inom upphovsrätten finns en form av licensiering som är nödvändig för att underlätta hanteringen av musik i offentliga sammanhang. Man använder begreppet *avtalslicens* för att beskriva funktionen att kunna licensiera en större mängd musik för användning. En avtalslicens gör det möjligt för en musikanvändare att teckna en licens som godkänner användande av all musik i specifika sammanhang, även sådan musik som en rättighetsorganisation inte företräder. Rättighets-sällskapet applicerar just begreppet ”musikanvändare” på aktörer som

avser använda musik för offentligt framförande. En radio- eller tv-kanal, en frisör, en restaurang eller en livsmedelsbutik löser en sådan licens genom rättighetssällskapen och behöver då inte gå till samtliga enskilda rättighetshavare för att klarera varje katalog för användande i sin egen specifika kontext.

Avtalslicenser är nödvändiga för att underlätta musikanvändningen i det offentliga rummet, och har utvecklats på liknande sätt i de nordiska länderna under 1900-talet. Den katalog som ett rättighets-sällskap företräder kan brukas av musikanvändaren utan att licenstagaren inhämtat godkännande direkt från de olika rättighetshavarna, men inte enbart. Avtalslicensen gäller alltså även för musik som inte företräds av rättighetssällskapet. Som en del av avtalslicensen finns oftast ett krav på rapportering. Detta är nödvändigt för att rättighets-sällskapen ska kunna fördela, eller avräkna, intäkterna till rätt upphovsmän, musikförlag, utövare eller skivbolag. För olika former av offentligt framförande finns varierande former av rapporteringskrav, en frisör eller en klädbutik kan exempelvis inte rimligtvis förväntas logga alla låtar som spelas upp, medan en radiokanal kan förväntas rapportera exakt vilken musik som används. I sammanhang där det inte finns några detaljerade rapporteringskrav används i stället generella fördelningsnycklar, så kallade *analogiunderlag*, där man gör en bedömning av vilken musik som används mest baserat på olika medier, och sedan avräknar intäkterna från avtalslicensen med mer generella avräkningsmodeller.

En möjlig lösning på problemet kring den exemplarframställning som i dag sker illegalt bland privatpersoner via sajter som The Pirate Bay skulle kunna vara att privatpersoner likställs med de musikanvändare som har möjlighet att teckna avtalslicenser för offentligt framförande. Att vi alla blir en form av ”radiokanaler” eller ”frisörer”, som utifrån ett antal givna ramar har tillåtelse att framställa och sprida ex-

emplar digitalt på exempelvis bloggar eller fildelningsnätverk. Ett sådant undantag till den absoluta exemplarframställningsrätten skulle kunna avgränsas till att endast gälla för icke-kommersiellt bruk (med därav följande definitioner av vad som avses med just ett sådant bruk).

Sedan 2008 pågår i Sverige en utredning rörande upphovsrätten. Syftet med utredningen är ”att göra en översyn av bestämmelserna om upphovsrättens övergång i 3 kap. lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk och se över vissa frågor om avtalslicenser m.m.”⁷ Regeringens särskilde utredare, Jan Rosén, professor i civilrätt vid Stockholms universitet men också aktiv i olika upphovsrättsorganisationer i Sverige, skriver i det delbetänkande som publicerades i april 2010, ”Avtalad upphovsrätt” SOU 2010:24, specifikt om de förändringar han vill se när det gäller avtalslicenser. ”De förändrade och nya avtalslicensbestämmelserna syftar till att underlätta rättighetsklareringen vid olika former av massutnyttjanden av upphovsrättsligt skyddade verk och prestationer och att därmed tillgängliggöra den stora repertoaren under ordnade former och på acceptabla villkor för nyttjarna, upphovsmännen och andra rättsinnehavare.”⁸ I kommentarer till de direktiv som föregått utredningen har Rosén också påtalat att det många gånger är svårt för upphovsmän till följd av den tekniska utvecklingen att själva förvalta och tillvarata sina rättigheter. Här har Rosén dragit slutsatsen att en kollektivisering av något slag förmodligen är önskvärd, kanske till och med nödvändig.

Dessa generella slutsatser gäller de befintliga avtalslicensbestämmelserna. Men Rosén ger i delbetänkandet inte något förslag rörande en ’privat’ avtalslicens för musikanvändning i digitala medier, men det ter sig uppenbart att samma regelverk skulle vara möjligt att applicera på privatpersoner. Man skulle därmed kunna lösa en licens som involverar olika former av spridning och kopiering av musik, och på samma sätt som radiokanalers och frisörers licensavgifter fördelas till rätt upp-

hovsmän och utövare, skulle intäkterna från en sådan licens fördelas till de korrekta rättighetshavarna. Jämställandet mellan privata musik-användare och musikanvändare som brukar musik i offentliga sammanhang innebär i dagens upphovsrättsliga idébyggnad en viss problematik eftersom lagstiftningen är utformad för att tydligt särskilja vad som är ett privat och vad som är offentligt nyttjande. Men vad är egentligen offentligt och privat i den digitala domänen? Visar inte alla trender med önskvärd tydlighet att det privata och det offentliga sammanvävts på grund av den digitala tekniken? Vi kan dessutom förvänta oss att denna trend kommer att accelerera ytterligare i takt med att tekniken utvecklas, det vill säga att informationen om våra privata liv och förehavanden blir i allt större utsträckning något som är publikt exponerat, där vänner och andra enkelt kan följa var vi är, vad vi gör, vad vi tycker, tänker, säger, läser, lyssnar eller tittar på.

För en del är sådana visioner skrämmande, medan det för andra är ett nytt och spännande steg som inte bara förändrar bilden av vad som är privat och publikt utan också själva fundamentet för vad det innebär att vara människa – både i sociala grupperingar, men också hur vi utför våra arbeten, kommunicerar, delar med oss av kunskap och delar upplevelser med varandra. Just delandet är ett av de viktigaste kulturella fenomenen med Internet. Den decentraliserade spridningen av musik via fildelningsnätverk är därför en naturlig följd av hur tekniken som sådan är utformad. Vill vi att kulturen kring den nya informationsteknologin ska fungera på ett annat sätt, måste vi helt enkelt bygga om tekniken i grunden. Så stor är den informationsteknologiska revolutionen att den *de facto* förändrar själva basen för spridning och distribution, och lika stora är troligen de förändringar som måste göras för att kunna bibehålla en upphovsrätt i den digitala domänen. Det räcker inte enbart med anpassningar av vissa delar i upphovsrätten – själva exemplarframställningsrätten som sådan mås-

te förändras i grunden, en förändring som kommer att påverka hela systemet för hur ekonomisk kompensation för musikanvändande sker.

MOT ETT NYTT UPPHOVSRÄTTSEKONOMISKT SYSTEM FÖR MUSIK

Till skillnad mot exempelvis William W. Fischers förslag från 2004⁹ om en statlig instans som samlar in pengar till upphovsmännen – ett förslag som mest liknar en skatt – är den privatlicens som jag här förespråkar inte nödvändigtvis något som måste ske genom en centraliserad statlig aktör eller en enskild rättighetsorganisation. På samma sätt som elbolag eller mobiloperatörer levererar en tjänst där användaren sedan betalar enligt olika modeller, skulle också en sådan licensieringsfunktion kunna hanteras av en mängd olika aktörer. Men för att förstå hur ett sådant upphovsrättsligt ekonomiskt system skulle fungera behöver vi jämföra det med hur det ser ut i dag.

En musikköpare som i dag införskaffar en cd-skiva kan använda den på en mängd olika legala sätt – men en betalning av en skiva legaliserar, som vi redan slagit fast, inte nedladdningen av samma låtar från ett fildelningsnätverk. I övergången från fysiska exemplar till digital musikanvändning har detta varit en rimlig modell, men i den informationstekniska verklighet vi nu börjar befinna oss i – där musiken mer kan betraktas som ett flöde, likt vatten eller elektricitet, snarare än en produkt – är den rimlig även där? Jag menar att det paradigmskifte vi befinner oss i handlar om införandet av ett upphovsrättsekoniskt system som bygger på privatlicensintäkter för fri spridning och nedladdning, exempelvis via fildelningsnätverk, samt löpande intäkter och avräkning baserat på mängden användande

snarare än antal framställda exemplar. Det förslag jag lägger fram är med andra ord ett sorts tudelad lösning på fildelningsproblematiken. En lösning som inte försöker stoppa fildelningen utan snarare uppmuntrar den. Om det finns någon lärdom man bör dra efter The Pirate Bay är det just att människor *vill* vara med och sprida musik. Detta bör vara basen för hur upphovsrätten hanteras i samband med digital distribution.

I det gamla musikparadigmet kunde någon köpa en cd-skiva och lyssna på den några gånger för att sedan förpassa den till sin källare; skivan (eller snarare musiken på skivan) var inte så bra som köparen trodde. En annan skiva kunde däremot användas hundratal gånger över tid – på fester, i bilen, i portabla musikspelare – och köparen kunde skapa legala kopior till sina vänner och sin familj som kunde fortsätta använda musiken i stor omfattning. Priset på skivan, och därmed intäkterna till upphovsmännen, utövarna och ägarna till de mekaniska rättigheterna, var precis desamma för båda skivorna oberoende av hur mycket musiken *de facto* användes. Rimligtvis borde en upphovsman eller en närstående rättighetshavare vars musik används mer också få mer betalt. Det borde ur en rättviseaspekt också omfatta andra kulturprodukter; en författare som läses mycket borde få mer ekonomisk ersättning än en författare som läses mindre, en film som ses många gånger borde få mer intäkter än en film som ses mindre. Mängden framställda exemplar blir i praktiken ointressant, det är mängden *användning* som är det centrala.

En ny inskränkning skulle följaktligen kunna tillföras upphovsrättslagstiftningen, det vill säga en inskränkning som gör det lagligt att framställa exemplar, som att ladda ned från ett fildelningsnätverk som The Pirate Bay, vid en situation där ersättning erlagts för just denna användning. Samma privatlicens gäller också den decentraliserade *spridningen* av musik på fildelningsnätverk, via musikbloggar, på

lagrings sajter och cyberlockers eller på andra framtida distributions-sätt. Har jag som privatperson en gång tecknat en sådan privatlicens, har jag rätten att sprida och ladda ned musik i icke kommersiella sammanhang. I nästa steg, när jag väl använder musiken, sker en betalning baserad på mängd. Om jag använder mer musik än min granne betalar jag helt enkelt mer, på samma sätt som när jag använder mer elektricitet än grannen. Privatlicensen löser problemet med spridningen och nedladdningen, och mängdbaserad betalning löser problemet med den lagstadgade ekonomiska kompensation rättighetshavarna ska ha från slutanvändaren.

Själva kärnan i en sådan tudelad lösning ligger i hur man hanterar rapporteringen av använda verk. I dag rapporteras automatiskt hur många gånger musikverk används och spelas upp på strömmande tjänster, som till exempel Spotify, och vårt eget privata användande läggs till alla andra användares. En automatiserad musikrapportering skulle kunna implementeras på samma sätt som den avläsning som sker vid användande av elektricitet, och intäkterna skulle av befintliga rättighetsorganisationer fördelas utifrån de effektiva fördelningssystem som redan finns i dag. Ur en teknisk synvinkel skulle följaktligen alla apparater som är möjliga att spela upp digital musik behöva innehålla en funktion där användning av musik rapporteras till rättighets-sällskapet. Det skulle behövas oerhört utvecklade och detaljerade system för detta, och en mycket viktig del blir användningen av en gemensam metadatastandard. Grunden för en sådan metadatastandard har tagits fram av konsortiet Digital Data Exchange,¹⁰ där såväl skivbolag, rättighetsorganisationer som tekniktillverkare finns representerade.

Spridning av musik via tjänster som The Pirate Bay skulle i en sådan situation snarare uppmuntras än förhindras – en paradox om något, givet vissa delar av musikbranschens syn på fildelning i dag. Ju

fler som sprider och laddar ned musik, desto större mängd användning av musiken på allehanda digital uppspelningsapparat – och därmed ökade intäkter för de rättighetshavare vars musik används mest. I ett sådant system skulle en användare lagligt kunna ladda ned ett album via The Pirate Bay, men kanske bara lyssna på två av låtarna varvid endast användningen av dessa två låtar ligger till grund för betalning och avräkning till de relaterade rättighetshavarna, medan de övriga kopiorna i praktiken skulle vara ekonomiskt värdelösa fram tills dess att någon lyssnade på dem på den specifika utrustningen.

Liksom det finns krav på dagens musikanvändare att rapportera såväl vilka verk som används som hur många som exponeras för verket, krävs en automatiserad rapportering från oss alla för att ett sådant tänkt system ska fungera. Som alla förstår är detta inte något som kan införas varken i dag eller imorgon; hela det upphovsrättsliga ekonomiska systemet runt omkring inspelad musik måste utvecklas, liksom allmänhetens synsätt på hur man betalar för musik. Till en början skulle en sådan rapportering dock kunna ske utifrån mer generella fördelningsnycklar för att på sikt bli mer effektiva och involvera detaljerad avräkning baserad på faktisk användning. En sådan utveckling hänger tätt samman med hur utvecklingen av tekniken kommer att se ut under de kommande åren. En intäktmodell som baseras på användning snarare än på exemplarframställning tycks alltså vara mycket rättvisare gentemot upphovsmännen och utövarna. Dessutom skulle en sådan utveckling underlätta för de företag som jobbar med musik, eftersom dessa då kan fokusera på den del av affärsmodellen man är bäst på, att ta fram ny musik och marknadsföra den – samtidigt som man låter den allra största delen av distributionen skötas av såväl kommersiella som privata användare. Fokus för ett musikbolag blir då att helt enkelt få människor att sprida och använda musiken så mycket som möjligt.

Självklart finns det invändningar och kritik mot ett sådant förslag. Skulle verkligen tillräckligt många människor betala en privatlicens för spridning och exemplarframställning? Är det nödvändigt att införa en obligatorisk avgift, eller går det att bygga funktionen på frivillighet? Hur ska en korrekt rapportering av användningen på olika digitala apparater kunna genomföras så att risker för missbruk minimeras? Hur många aktörer i musikindustrin är egentligen villiga att införa en privatlicens som riskerar att minska de vinstmarginaler som den traditionella exemplarframställningen inneburit – inte minst historiskt? Kommer musikanvändarna, det vill säga privatpersoner, att vilja betala för musik på detta sätt? Hur skulle en sådan lösning påverka de befintliga musiktjänsterna som redan i dag har påbörjat övergången till strömmande musik 'som vatten'? Och vilka andra delar av upphovsrätten kommer att påverkas genom införandet av en sådan ny musikekonomi?

■ AVSLUTNING

Förändrar man systemet blir frågorna många. Viktigt att komma ihåg är emellertid att upphovsrätten, liksom alla andra lagar och rättigheter, är rörliga konstruktioner som anpassas och förändras över tid. Införandet av en ny inskränkning i den absoluta exemplarframställningsrätten i form av en avtalslicens för privatpersoner betyder inte nödvändigtvis att en sådan ska gälla för all framtid. Man skulle kunna se det som en interimistisk lagstiftning som är nödvändig att införa under en viss tidsperiod för att lösa upp en konflikt i samhället som alldeles uppenbart verkar omöjlig att lösa med traditionella medel. Teknikens snabba utveckling utmanar inte bara upphovsrätten i sig, utan även det sätt varpå lagstiftning och juridiska nyckelfrågor hante-

ras i samhället. Den inbyggda tröghet som har funnits i detta system har sina positiva sidor, men en ökad dynamik i den lagstiftande processen måste anses önskvärd med tanke på hur omvälvande dessa tekniska förändringar är i den enskilde människans vardag.

Jag lever inte i illusionen att detta är något som går att införa under de närmaste åren, varken i lagstiftning eller i praktisk användning. Det är en vision som, om den ska fungera, måste få fotfäste och kollektiv acceptans bland tillverkare av mobiler, datorer, underhållningssystem, spelkonsoler och annan konsumentelektronik – liksom bland Internetleverantörer, olika former av rättighetsägare och privatpersoner. En kritisk massa av aktörer måste börja se detta som ett potentiellt nytt ekonomiskt system kring kultur och underhållning, där privatpersoner i mycket större utsträckning än tidigare utgör del av exemplarframställningen och distributionen, och där det finns ett monetärt och effektivt system som gör den decentraliserade spridningen laglig utan att inkräkta på andra rättigheter.

Ett antal steg behöver tas, och ett första skulle kunna vara att genomföra ett längre pilotförsök i Sverige för att undersöka möjligheterna med såväl en privatlicens för spridning och nedladdning som en funktion för avräkning baserad på mängd användning. Embryot till en sådan pilot presenterades av Stim under år 2008, och gick då under namnet ”fildelningslicens”.¹¹ Användningsområdena skulle vara tydligt avgränsade när det gäller vilka former av användande som inkluderas, så att den inte konkurrerar med annan musikanvändning. Någon som exempelvis sätter upp en indexeringssida på webben som hittar mp3-filer i molnet och spelar upp dem i en spelare – som Grooveshark eller Hype Machine – kan alltså inte gå under en sådan privatlicens. Denne måste lösa en avtalslicens för offentligt framförande. Ett musikanvändande som uppenbart har syftet att vara mer än bara privat användande innebär andra krav på licensieringen.

Även den så kallade privatkopieringsersättningen skulle med en sådan förändring kunna anpassas till de i dag illegala kopieringsprocesserna online. Privatkopieringsersättningen gäller endast för legala kopior, inte för kopior framställda från illegala förlagor, men ett undantag med en avtalslicens för privatpersoner skulle även göra att kopierande från fildelningsnätverk kunde innefattas i privatkopieringsersättningen. Det kanske till och med är privatkopieringsersättningen som ska utökas för att hantera just detta område, eftersom samtliga rättigheter redan i dag är invävda i en ny kommande privatkopieringslicens.

Med stor sannolikhet finns det ett antal organisationer och aktörer som till en början skulle motsätta sig en inskränkning i den absoluta rätten att framställa och sprida exemplar. Men frågan man bör ställa sig är om det finns någon långsiktighet att hårdnackat vidhålla att en sådan rätt är nödvändig – eller ens lämplig – när verkligheten tydligt visar att just exemplarframställning och spridning decentraliserats, och där de nya teknikernas inneboende drivkrafter just bygger på sådan digital kopiering? För första gången sedan inspelad musik blev en naturlig del av människans vardag ser vi nu att nya tekniker skapar möjligheter för införandet av mer rättvisa intäktmodeller för upphovsmän, utövare och musikägare. Frågan man måste ställa sig är vad alternativet egentligen är?

Att upprätthålla exemplarframställningsrätten i dess nuvarande form har visat sig oerhört svårt i digitala medier. För att kunna göra det i storskalig omfattning krävs att Internetleverantörer och rättighetshavare utvecklar funktioner för att i långt högre grad kontrollera när, var och hur kopior framställs. Utvecklingen i Frankrike och Storbritannien under de senaste två åren visar att detta inte är något avlägset – utan tvärtom något som är i allra högsta grad aktuellt genom införandet av mekanismer för att effektivt identifiera och sätta stopp

för privatpersoner som delar med sig, eller laddar ned, från fildelningsnätverk.

Alltså, endera upprätthåller vi exemplarframställningsrätten i dess nuvarande form och får då ett mer kontrollerat Internet med utvecklade mekanismer för när, var och hur vi får framställa exemplar, eller så förändrar vi regelverket kring exemplarframställningen och får en rättvisare fördelningsmekanism som ger upphovsmännen, utövarna och musikbolagen betalt både i licensform och i förhållande till hur mycket deras verk används. Vi har redan slagit in på vägen mot ett informationsamhälle där mängden data som hanteras ökar exponentiellt. De negativa aspekterna av detta debatteras flitigt, men de positiva aspekterna belyses inte lika ofta. Informationen gör det möjligt för oss att skapa helt nya lösningar som vi tidigare bara kunde drömma om. En musikrapportering och betalning baserad på vår personliga musikanvändning, samt en avtalslicens för privatpersoner, skulle förutom att det ger rätt upphovsmän betalt i förhållande till hur mycket musik vi använder, lösa problemet med den decentraliserade exemplarframställningen som i dag är illegal.

Självklart upplever många en sådan utveckling som ett intrång i den privata sfären, men frågan är om inte alternativet är värre, det vill säga ett upprätthållande av exemplarframställningsrätten som den ser ut i dag med dess potentiella varningssystem, kontrollmekanismer och konflikter mellan musikanvändare och rättighetshavare. Informationsteknologin leder tveklöst fram till vad som är dess styrka, hanteringen av enorma mängder information och data, och vi kan inte vrida tillbaka klockan till den ständigt anonyma, fränkopplade och manuella värld vi levde i tidigare. Vi måste dock välja vilken information som ska samlas in – och vilken moral och etik som ska ligga till grund för Internets själva infrastruktur. Endera väljer vi att bygga ett informationsamhälle där upphovsrätten faktiskt går att upprätthålla

långsiktigt genom att legalisera decentraliserad exemplarframställning med starka ekonomiska modeller som har stöd från den breda allmänheten. Eller så väljer vi att upprätthålla rådande lagstiftning med stärkta sanktioner och kontroll.

Vi har fortfarande en lång väg att gå innan den decentraliserade kopieringen och spridningen av musik kan sammanföras med upphovsrätten, men det är endast om vi hittar en sådan lösning som den rådande konflikten mellan teknikutvecklingen och lagstiftningen kan lösas. Intäktsmodeller som baseras på mängden användning snarare än antalet sålda kopior skulle kunna vara en möjlig väg att gå – det vill säga att vi som privatpersoner likställs med andra musikanvändare som radiokanaler och frisörer. Radikala förändringar på kort sikt är dock inte att föredra. Man skulle kunna se detta som ett antal nödvändiga steg som bör tas för att råda bot på ett problem som inte kommer att försvinna, utan snarare växa om vi prompt bestämmer oss för att införa funktioner för att upprätthålla exemplarframställningsrätten. Ett första steg är att fler aktörer ser detta långsiktiga alternativ som en möjlig väg framåt.

■ NOTER

1. Paul Goldstein, *Copyright's Highway: From Gutenberg to the Celestial Jukebox* (New York: Hill & Wang, 1994).
2. David Kusek & Gerd Leonhard, *The Future of Music: Manifesto for the Digital Music Revolution* (Boston: Berklee Press, 2005).
3. Se, "Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk" – <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19600729.HTM> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
4. "FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna" från 10/12, 1948 – <http://www.humanrights.se/upload/files/2/MR-instrument/Allm>

- anna%20forklaringen%20utskriftsversion.pdf [senast kontrollerad 30/6, 2010].
5. Se, "IFPI Digital Music Report 2010" – <http://www.ifpi.org/content/library/DMR2010.pdf> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
 6. För mer information, se Stims hemsida – <http://www.stim.se> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
 7. Se bland annat information om "Upphovsrätt" på – <http://www.regeringen.se/sb/d/1910/a/12248> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
 8. "Avtalad upphovsrätt" SOU 2010:24 – <http://www.regeringen.se/content/1/c6/14/33/63/a1746577.pdf> [senast kontrollerad 30/6, 2010]. Citerat hämtat från sidan 14.
 9. William Fisher, *Promises to Keep - Technology, Law, and the Future of Entertainment* (Stanford: Stanford University Press, 2004).
 10. Se – <http://www.ddex.org> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
 11. Kenth Muldin (Stim) *et al.*, "Så kan nedladdning bli laglig" *Göteborgs-Posten* 7/2, 2008 – <http://www.gp.se/nyheter/debatt/1.123289-sa-kan-nedladdning-bli-laglig> [senast kontrollerad 30/6, 2010].